LEKGOTLA LE PHAHAMENG LA BOIPILETSO (SUPREME COURT OF APPEAL WEBSITE TRANSLATION)

RE BOMANG

Matla a Boahlodi

Molaotheo o beha moralo wa matla a boahlodi a Afrika Borwa, ka tsela e latelang:

- Matla a boahlodi a Rephaboliki a fuwe makgotla.
- Makgotla a ikemetse mme a laolwa feela ke Molaotheo hammoho le molao, oo a tlamehang ho o sebedisa ka ho se nke lehlakore, ntle le tshabo, leeme kapa leeme la kgethollo.
- Ha ho motho kapa setheo sa mmuso se ka itshunyang tshebetsong ya makgotla.
- Makala a mmuso, ka mehato ya molao le e meng, a tlameha ho thusa le ho sireletsa makgotla e le ho nnetefatsa boipuso, ho se nke lehlakore, seriti, phihlelleho le katleho ya makgotla.
- Taelo kapa qeto e ntshitsweng ke makgotla e tlama batho bohle, hammoho le mekgatlo ya mmuso, eo qeto kapa taelo e ntsheditsweng bona.
- Moahlodi e Moholo ke hlooho ya lekala la boahlodi, mme o na le boikarabelo ba ho theha le ho beha leihlo melao le maemo bakeng sa mesebetsi yohle ya boahlodi makgotleng ohle.

Boemo ba Lekgotla le Phahameng la Boipiletso ka hara tsamaiso ya toka

Lekgotla le Phahameng la Boipiletso (SCA) ke lona le nkileng sebaka sa Lefapha la Boipiletso (Appellate Division), le ileng la thehwa lekgetlo la pele ka 1910 ha ho ne ho thehwa Kopano ya Afrika Borwa [Histori le Boitshetleho]. Lebitso la lekgotla lena le ile la fetolwa ha ho amohelwa Molaotheo ka 1996.

SCA ha e sa shebane le ditaba tse itseng tse amanang le basebetsi hammoho le tlhodisano, ke lekgotla la bobedi ka boemo bo phahameng ka ho fetisisa Afrika Borwa. Nakong e fetileng, lona le Lekgotla la Molaotheo e ne e le ‘makgotla a ka sehloohong’, a nang le meedi e fapaneng ya matla a ho ahlola. Leha ho le jwalo, ho tloha ka Phato 2013, Lekgotla la Molaotheo e bile lona lekgotla le phahameng ka ho fetisisa ditabeng tsohle.

Ho latela Molaotheo, SCA:

- e ka etsa diqeto tabeng efe kapa efe, ntle le ditaba tse itseng tse amanang le basebetsi le tlholisano; empa
- ke lekgotla la boipiletso feela, mme le ka etsa diqeto feela mabapi le boipiletso hammoho le ditaba tse amanang le boipiletso.

SCA e ka fana ka taelo mabapi le hore na Ketso ya Palamente, Kektso ya Provense, kapa ketso efe kapa efe ya Mopresidente e dumellana le Molaotheo na; leha ho le

jwalo, taelo e bolelang hore ntho e itseng ha e dumellane le Molaotheo e ke ke ya sebetsa ntle le haeba e tjhaelletswe monwana ke Lekgotla la Molaotheo.

Sebopeho, Matla le sebaka sa taolo sa Lekgotla.

SCA e na le Mopresidente, Motlatsi wa Mopresidente le palo ya baahlodi ba boipiletso ba behilweng ke Ketso ya Palamente. Ha jwale, ho na le baahlodi ba 23 ba kgethilweng moshwelella, ho ekelletsa ho Mopresidente le Motlatsi wa Mopresidente. [Baahlodi ba Lekgotla].

SCA e na le matla a sebaka sa taolo ho mamela le ho etsa qeto mabapi le boipiletso kgahlanong le qeto efe kapa efe ya Lekgotla le Phahameng. Diqeto tsa Lekgotla lena di tlameha ho latelwa ke makgotla ohle a maemo a tlase, mme diqeto tsa Lekgotla le Phahameng di tlameha ho latelwa ke Makgotla a Magistrata a ka hare ho dibaka tseo Lekgotla le Phahameng le nang le matla a taolo ho tsona.

Moahlodi e moholo ka ho fetisisa Lekgotleng le Phahameng la Boipiletso (SCA) ke Mopresidente wa Lekgotla leo. Nakong ya pele ho ba teng ha Molaotheo, moahlodi e moholo ka ho fetisisa e ne e le Moahlodi e Moholo wa naha. Leha ho le jwalo, ka 2001, hlooho ya Lekgotla la Molaotheo e ile ya fetoha Moahlodi e Moholo, mme hlooho ya SCA ya fetoha Mopresidente wa Lekgotla leo. Setsi sa SCA se Bloemfontein. Leha ho le jwalo, ho na le tokisetso e dumellang hore kopano ya Lekgotla e tshwarelwe sebakeng se seng ha ho nkwa ho loketse kapa ho le molemong wa toka. Tshebetso ya Lekgotla lena e sebetsa Rephaboliking yohle, mme diqeto le ditaelo tsa lona di tlameha ho phethahatswa sebakeng sefe kapa sefe, jwalokaha eka ke diqeto kapa ditaelo tsa Lekgotla le Phahameng kapa Lekgotla la Magistrata le nang le matla a ho laola sebakeng seo.

Hangata Lekgotla le sebetsa ka dihlopha tsa baahlodi ba bararo kapa ba bahlano, ho latela mofuta wa boipiletso. Mopresidente wa SCA, a shebile bohlokwa ba taba e itseng, a ka laela hore e utluwe ka pela sehlopha sa baahlodi ba fetang ba bahlano. Ka 1955, ho ile ha fetiswa molao e le karolo ya boiteko ba mmuso ba ho tlosa batho ba mebala lethathameng la bakgethi,o neng o laela hore, haeba ho na le dipotso mabapi le hore na molao o itseng o molaong kapa tjhe, Lekgotla le lokela ho bopuwa ke baahlodi ba 11. Lekgotla le ile la atoloswa ka ho eketswa ha baahlodi ba 6, mme ho tloha ka nako eo, palo ya baahlodi ya eketseha ka tsela e dumellanang le seo. Leha ho le jwalo, tokisetso ena ya Lekgotla le atolositsweng—e ileng ya fetisetswa ho Molao wa Lekgotla le Phahameng (Supreme Court Act) wa 1959—e ile ya sebediswa hang feela nakong ya boipiletso bo tswang Bophuthatswana, moo baahlodi ba 11 ba ileng ba dula. Tabeng e nngwe, ka mora ho fihla ha demokrasi, baahlodi ba 9 ba ile ba dula. Sebopeho sa dihlopha tsena se fapana ho latela nyewe ka nngwe. Moahlodi

e moholo ka ho fetisisa sehlopheng ka seng ke yena ya etellang pele nyeweng eo. Ho ka ba le diqeto tse fetang e le nngwe nyeweng, haeba ho na le phapang ya maikutlo hara baahlodi. Qeto ya boholo ba baahlodi ke yona e nkwang e le qeto ya Lekgotla.

Baahlodi le babuelli baa para diaparotsa molao ka lekgotleng

Dinako tsa tshebetso tsa SCA
Dinako tsa Lekgotla di behilwe ka hare ho Melao ya Lekgotla mme di eme tjena:
15 Hlakola - 31 Tlhakubele
1 Motsheanong - 31 Motsheanong
15 Phato - 30 Loetse
1 Pudungwana - 30 Pudungwana

Boipiletso ditabeng tsa Setjhaba
Ha ho na tokelo ya ho ipiletsa ho SCA. Ho hlokahala tumello ya ho ipiletsa, e tswang ho Lekgotla le Phahameng kapa, haeba e hanelwa, e ka ntshwa ke SCA ka mora hore ho etswe kopo ho yona. Ha Lekgotla le Phahameng, le sebetsa e le lekgotla la pele la nyewe, le fana ka tumello ya ho ipiletsa ha le kgodisehile hore nyewe eo e hloka tlhokomelo ya SCA, le tlameha ho laela hore nyewe eo e utluwe ke SCA; ho seng jwalo, le tlameha ho laela hore e utluwe ke lekgotla le felletseng. Taelo e jwalo e ka hlakolwa ke SCA. Ha boipiletso bo lebiswa qetong eo Lekgotla le Phahameng le e entseng ha le ne le ntse le sebetsana le boipiletso bo bong, ho hlokahala tumello e kgethehileng e tswang ho SCA. Sena se sebetsa maemong a ho ipiletsa ho lekgotla le felletseng kgahlanong le qeto ya moahlodi ya le mong Lekgotleng le Phahameng, hammoho le maemong a boipiletso bo tswang Makgotleng a Bomagistrata.

Boipiletso ditabeng tsa botlokotsebe
SCA ke lekgotla la boipiletso bakeng sa dinyewe tsa botlokotsebe tse tswang Lekgotleng le Phahameng. Ha ho na tokelo e iketsahallang ya ho ipiletsa; ho hlokahala tumello e tswang lekgotleng le ileng la utlwa nyewe qalong, kapa haeba seo se sa kgonehe, tumello e ka kopuwa ho SCA. Boipiletso bo lebiswa ho SCA, ntle le maemong ao lekgotla le fanang ka tumello ya boipiletso le fumanang hore nyewe eo ha e hloke ho hlahlojwa ke SCA. Maemong a jwalo, lekgotla leo le laela hore nyewe e utluwe ke lekgotla le felletseng. Taelo e jwalo e ka hlakolwa ke SCA. Boipiletso bo eketsehileng bo dumellwa feela haeba ho fanwe ka tumello e kgethehileng ke SCA. Molaodi wa Naha wa Botjhotjhisi ba Setjhaba a ka ipiletsa ho SCA kgahlanong le kahlolo e fanweng ke Lekgotla le Phahameng kgahlanong le moqosuwa, empa sena se hloka tumello ho latela molao o amehang. Dinyewe tse ding di ka iswa ho SCA ka tokelo. Tsena di kenyelletsa dipotso tsa molao tse boloketsweng ho rarollwa mabapi le dinyewe tsa botlokotsebe tse utluweng ke Lekgotla le Phahameng, hammoho le ditlaleho tse kgethehileng tsa ho se latelwe ha mekgwa e nepahetseng kapa ho se be molaong ha tshebetso ya nyewe, tse kenngwang ka kopo ya moqosuwa ditokomaneng tsa nyewe.

Ho fetisetswa ke Letona

Haeba Letona la Toka le Ntshetsopele ya Molaotheo le na le pelaelo mabapi le ho nepahala ha qeto e entsweng ke Lekgotla le Phahameng nyeweng ya botlokotsebe e amang taba ya molao, kapa haeba qeto e entsweng ke Lekala le itseng la Lekgotla le Phahameng nyeweng ya botlokotsebe e fapana le qeto e entsweng ke Lekala le leng la Lekgotla le Phahameng, Letona le ka fetisetsa qeto eo kapa diqeto tseo tse hanyetsanang, ho SCA, mme la etsa hore taba eo e hlahlojwe le ho phehisanwa ka yona ka pela lekgotla leo e le hore le ka rarolla taba eo. Haeba ho na le diqeto tse hanyetsanang mabapi le ditaba tsa setjhaba (civil matters) dipakeng tsa Makala a fapaneng a Lekgotla le Phahameng, Letona la Toka le Ntshetsopele ya Molaotheo le ka fetisetsa taba eo ho Moahlodi e Moholo, ya tlamehang ho etsa hore taba eo e hlahlojwe le ho phehisanwa ka yona ka pela Lekgotla la Molaotheo kapa Lekgotla le Hodimo la Boipiletso (SCA) e le hore e ka rarollwa.

Ho kgethwa ha baahlodi

Baahlodi ba SCA ba kgethwa ke Mopresidente wa Rephaboliki ka keletso ya Khomishene ya Tshebeletso ya Boahlodi. Mopresidente le Motlatsi wa Mopresidente wa SCA ba kgethwa ke Mopresidente ka mora ho buisana le Khomishene ya Tshebeletso ya Boahlodi. Mang kapa mang ya tshwanelehang ka ho loketseng mme e le motho ya loketseng a ka kgethwa e le moahlodi. Ka tlwaelo baahlodi ba Lekgotla ba ne ba ka kgethwa feela ho tswa maemong a baahlodi ba Lekgotla le Phahameng mme ho na le maemo a mabedi feela ka 1929 le 1932 a tumellano ena a hlokomolohuwang. Tlhokahalo ya hore boahlodi bo bontshe ka bophara sebopeho sa morabe le bong di lokela ho nahanelwa ha bahlanka ba boahlodi ba kgethwa.

Mokgwatshebetso ka pela Lekgotla

Lekgotla le etsa diqeto dinyeweng ho latela ditlaleho tsa ditshebetso tse etsahetseng lekgotleng leo boipiletso bo tswang ho lona, mme sena se etsahala ka mora ho hlahloba dikgang tse hlahisitsweng ka mongolo le ka molomo. Dipaki ha di hlahe ka pela lekgotla, mme ha ho hlokahale hore mekga e amehang e be teng nakong ya ho mamelwa ha boipiletso. Hangata qeto e ngotsweng e ntshwa nakwana ka mora hore dikgang di hlahiswe.

Lekgotla le mamela boipiletso bo thehilweng dintlheng tsa nnete, mme kaha ha ho na nyewe tse ahlolwang ke sehlopha sa baahi, le na le tokoloho e batsi ya ho etsa diqeto tsa lona mabapi le dintlha tsa nnete. Ka lebaka la matla ana a ho ahlola, baahlodi ba tlameha ho bala ditokomane tse felletseng tsa dinyewe tse ileng tsa tshwarwa makgotleng a tlase. Hangata, moahlodi ka mong o abelwa dinyewe tse nang le bopaki le ditokomane tse ka bang maqephe a 30 000 ka selemo. Ho feta moo, moahlodi ka mong o boetse o fuwa dikopo tsa tumello ya ho ipiletsa—tse bitswang dithapedi ka lebaka la meetlo ya kgale.

_____

Leqephe le ntlafaditswe: Hlakola 2023

NALANE YA BOITSHETLEHO

Sebaka sa taolo sa lekgotla

Lekgotla lena ke lona le nkileng sebaka sa Lekgotla la Boipiletso (Appellate Division - AD), mme qalong le thehilwe ka 1910 e le lekgotla la ho qetela la boipiletso Afrika Borwa, nakong ya ha ho thehwa Kopano ya Afrika Borwa. Ha ho thehwa Lekgotla la Molaotheo le ho kenngwa tshebetsong ha karolo ya 166 ya Molaotheo wa 1996, lebitso la Lekgotla lena le ile la fetolwa ho ba Lekgotla le Phahameng la Boipiletso. Qalong, hlooho ya lekgotla lena e ne e le Moahlodi e Moholo, empa boemo boo bo ile ba fetoha ka 2001 ha hlooho ya Lekgotla la Molaotheo e ba yona Moahlodi e Moholo. Hlooho ya Lekgotla le Phahameng la Boipiletso jwale e bitswa Mopresidente wa SCA.

Pakeng tsa 1994 le 2013, Lekgotla la Molaotheo le SCA e ne e le makgotla a phahameng ka ho fetisisa a nang le meedi e fapaneng ya matla a ho ahlola; Lekgotla la Molaotheo le sebetsana le ditaba tse amanang le Molaotheo, ha SCA e sebetsana le ditaba tse ding tsohle. Leha ho le jwalo, ho tloha ka Phato 2013, matla a Lekgotla la Molaotheo a ile a atoloswa ho akaretsa ditaba tsa bohlokwa ho setjhaba ka kakaretso, ho phaella ditabeng tsa Molaotheo, e leng se etsang hore e be lona lekgotla le phahameng ka ho fetisisa ditabeng tsohle. SCA e na le matla a ho ahlola boipiletso ditabeng tse akaretsang ntle le ditaba tse itseng tse amanang le tsa basebetsi le tsa tlhodisano ka hona ke lona lekgotla la bobedi ka boemo bo phahameng Afrika Borwa. Dibakeng tse ngata, diqeto tsa lona di theha molao o tiileng wa Afrika Borwa.
SCA ha e na matla a ho qala nyewe, empa e sebetsa feela e le lekgotla la boipiletso. Mopresidente wa SCA o thuswa ke Motlatsi wa Mopresidente, mme hajwale ho na le maemo a 23 a moshwelella a baahlodi Lekgotleng leo, ho sa balwe Mopresidente le Motlatsi wa Mopresidente.

Mokgwatshebetso wa ditaba tsa molao
Molao o tlwaelehileng le melawana

Molao wa Afrika Borwa ke ‘tsamaiso ya molao e kopantsweng’, e leng motswako wa ditsamaiso tse fapaneng tsa molao; o simolohile ditsamaisong tsa molao wa setjhaba wa Yuropa hammoho le molao o thehilweng moetlong wa Engelane. Motheo wa molao ona oo ha jwale o bitswang ka nepo e kgolwanyane e le molao o thehilweng moetlong wa Afrika Borwa, ke molao wa Roma-Dutch; o na le metso molaong wa baRoma, mme ha morao wa ntlafatswa le ho sebediswa Holland le diprovenseng tse ding tsa Dutch nakong ya dilemo tsa bo-17 le bo-18. Meetlo le yona e bile le karolo ya yona. E ne e le tsamaiso ena ya molao e neng e sebetsa Holland, mme ya tliswa Afrika Borwa moo e ileng ya qala ho sebediswa ka mora hore baphaphathehi ba Dutch ba fihle Kapa ka selemo sa 1652.
Nakong eo Borithane e neng ba laola Kapa, ho tloha ka 1795 ho isa ho 1803, hape le ka mora 1806, molao wa Roman-Dutch o ile wa bolokwa e le molao o akaretsang wa naha. Sena se ile sa bonahala ho Charter of Justice ya 1828 le Charter of Justice ya bobedi ya 1832. Le ha ho le jwalo, Senyesemane se ile sa fetoha puo e sebediswang makgotleng ka 1827, mme ha hlahiswa mekgwa ya boahlodi ya Senyesemane hammoho le melao ya Senyesemane e laolang bopaki ebang ke dinyeweng tsa botlokotsebe kapa tsa ditaba tsa setjhaba. Tshusumetso ya molao wa Senyesemane ebang ke o amanang le ditaba tsa batho ka bomong kapa tsa setjhaba e ile ya bonahala kapele; sena se bakilwe ke hore babuelli ba molao le baahlodi ba ne ba kwetliseditswe Engelane, hape le ka lebaka la hore mehlodi ya molao oo e ne e le bonolo ho e fumana ho feta mehlodi ya kgale ya Roma-Dutch, e neng e ngotswe ka Selatine le SeDutch sa kgale. Ka dinako tse ding, baahlodi ba SCA ba tlameha ho hlahloba mehlodi ena ya kgale ho batla tshimoloho le bophara ba melao kapa dikgopolo tsa molao tse seng di sa hlaka hantle. Ka lehlohonolo, laeborari ya SCA e na le pokello e kgolo ya mehlodi ena ya kgale, empa ha se yohle e ka sebediswang ke babuelli ba molao ba mehleng ena, kaha boholo ba bona ha ba a ithuta, kapa ha ba kgone ho bala, puo ya Selatine kapa SeDutch.
Metheo ya molao o tlwaelehileng wa Afrika Borwa e fumanwa metheong ya molao wa Roman-Dutch jwalokaha o fetotswe le ho hlaloswa ke mohlala wa boahlodi. Diqeto tsa SCA di tlama makgotla ohle a tlase, mme, ka lehlakoreng le leng, SCA e tlangwa ke diqeto tsa Lekgotla la Molaotheo. Ho phaella moo, SCA e inka e tlangwa ke diqeto tsa yona ntle le haeba e kgodisehile hore qeto ya pejana ntlheng e amehang e fosahetse ka ho hlaka. Kahoo diqeto tsa boahlodi ke mohlodi wa molao. Karolo ya ho ntshetsapele molao o tlwaelehileng e ananelwa ka ho hlaka Molaotheong, jwalo ka tlamo ya ho phethahatsa moya, sepheo le maikemisetso a Bili ya Ditokelo.
Molao o tlwaelehileng o fetotswe haholo ke kemo ya molao. Molao wa Afrika Borwa, jwalo ka naha efe kapa efe e nngwe ya molao o tlwaelehileng, o eketsa kapa o fetola molao o tlwaelehileng mme ke mohlodi o ka sehloohong wa tshebetso ya taolo ya mmuso. Hape o bohlokwa haholo sebakeng sa molao wa botlokotsebe. Dinyewe tse ngata tse ka pela Lekgotla jwale di amana le tlhaloso le tshebediso ya melao.

Ka lebaka la lefa le ikgethang la molao wa Afrika Borwa, le tlhoko ya molao wa motheo ya ho nahana ka molao o bapiswang, molao wa kantle ho naha o atisa ho buisanwa, eseng jwalo ka matla a susumetsang empa jwalo ka matla a susumetsang.
Molao wa motheo o akaretsang ke ona, oo molao oohle o lokelang ho lekanyetswa kgahlanong le wona bakeng sa ho tsitsa, mme o nang le tshusumetso e matla hodima ntshetsopele ya molao.

Molao wa tsa setso

Molao wa setso ke karolo ya bohlokwa ya molao wa Afrika Borwa, mme jwalo ka melao e meng kaofela, o tlameha ho latela Molaotheo hammoho le melaewana le ditekanyetso tse behilweng ke wona. Sena se bolela ditsamaiso tsa molao tse hlahileng ditjhabeng tse fapaneng e le karolo ya setso le meetlo ya tsona, tse amanang le sebopeho le puso ya ditjhaba tseo, hammoho le dikamano pakeng tsa batho ka hare ho ditjhaba tseo. O na le bohlokwa bo kgethehileng ditabeng tse amanang le lelapa, dikamano tsa boitlamo ba lenyalo le dimpho tse fanwang pele ho lenyalo, lenyalo la setso, boemo ba bana, tlhokomelo ya bana le boikarabelo ba ho ba hlokomela, lefa, ditaba tsa mobu, le tsamaiso ya ditaba tsa setjhaba. Sena se kenyeletsa le ditaba tse amanang le boetapele ba setso, hammoho le ho kgethwa ha marena le baetapele ba setso.

Molao wa matjhaba

Tumellano efe kapa efe ya matjhaba e fetoha molao ka hare ho Rephaboliki ha e fetolwa molao ka mokgwa wa molao wa naha. Molao wa matjhaba o thehilweng moetlong ke molao ka hare ho Rephaboliki, ntle le haeba o hanyetsana le Molaotheo kapa Ketso ya Palamente. Ha ho tolokwa molao ofe kapa ofe, lekgotla le leng le le leng le tlameha ho kgetha tlhaloso e utlwahalang e dumellanang le molao wa matjhaba, ho na le tlhaloso e nngwe e hanyetsanang le molao wa matjhaba.

Nalane ya dilemo tse lekgolo
1910-1948

Pele ho ho thehwa ha Kopano ya Afrika Borwa ka 1910, boipiletso bo tswang makgotleng a phahameng a dikolone tsa Kapa, Transvaal (e ileng ya fetoha kolone ka 1902) le Natal, bo ne bo lebiswa ka kotloloho ho Privy Council. Ka lehlakoreng le leng, diqeto tsa makgotla a phahameng a Kapa Botjhabela le Griqualand West di ne di tlameha ho qala ka ho iswa Lekgotleng le Phahameng la Kapa, ha diqeto tse tswang Koloneng ya Orange River (lebitso leo Foreisetata e neng e le tlasa lona ha e fetoha kolone) di ne di tlameha ho iswa Lekgotleng le Phahameng la Transvaal, pele ho ka etswa boipiletso bo eketsehileng ho Privy Council. Tlhokahalo ya lekgotla la boipiletso

le ka utlwang ditletlebo tse tswang makgotleng a fapaneng a Afrika Borwa le moo ho neng ho tla ba le monyetla o fokolang wa ho ya ho Privy Council e ile ya hlokomeleha esale ka 1905, ha kopano ya babuelli-kakaretso ba mmuso e neng e tshwaretswe Bloemfontein e sisinya hore ho thehwe lekgotla la Afrika Borwa. Nakong ya kopano ya National Convention ka Pudungwana 1908, e neng e tshwaretswe Motsekapa, ho ile ha tshohlwa taba ya ho theha lekgotla le phahameng. Kopano eo e ile ya amohela tlhahiso e entsweng ke Sir James Rose Innes le Sir William Solomon ya hore ho thehwe Lekgotla le nang le Moahlodi e Moholo, baahlodi ba babedi ba boipiletso ba moshwelella, hammoho le baahlodi ba babedi ba boipiletso ba (nakwana) ba neng ba boetse e tlo ba ditho tsa e nngwe ya dikarolo tsa provense. Sebopeho sena se ile sa kenyeletswa ho Molao wa Kopano ya Afrika Borwa wa 1909, oo ka wona Kopano e ileng ya thehwa.

Molao oo o ne o beha hore Lekgotla la Boipiletso (Appellate Division - AD) e be lona lekgotla la ho qetela la boipiletso Afrika Borwa. Leha ho le jwalo, sena se ne se tsamaya le tokisetso e bolokang tokelo ya hore boteng ba AD bo se ke ba fokotsa matla a Komiti ya Boahlodi ya Privy Council a ho mamela boipiletso bo tswang ho lona, haeba Komiti eo e fane ka tumello e kgethehileng. Ka mantswe a mang, AD e ne e le lekgotla la boipiletso la bohareng, ho fihlela ha ho fediswa boipiletso bo yang ho Privy Council ka Molao wa Boipiletso ho Privy Council 16 wa 1950). Empa sena e ne e le taba ya kgopolo feela, kaha ho ne ho sa fumanehe habonolo tumello e kgethehileng e hlokahalang. Ditlaleho, leha di sa phethahala, di bontsha dinyewe tse leshome feela moo ho ileng ha etswa boipiletso kgahlanong le diqeto tsa Lekgotla la Boipiletso. Tse tharo tsa tsona di ne di tswa Southern Rhodesia (eo hona jwale e leng karolo ya Zimbabwe), nakong eo boipiletso bo tswang lekgotleng la kolone eo bo neng bo ka lebiswa ho AD; mme ho tsona tsohle, ke tse pedi feela tse ileng tsa atleha. Kahoo, ha e le hantle, Lekgotla la Boipiletso e ne e le lona lekgotla la ho qetela la boipiletso Afrika Borwa, mme boemo boo bo ile ba tiiswa ka 1950 ha ho fediswa boipiletso bo yang ho Privy Council.

Ho tloha nakong ya Kopano ka 1910 ho fihlela ka 1955, AD e ne e le lekgotla le phahameng ka ho fetisisa la boipiletso—bakeng sa ditaba tse itseng bonyane—bakeng sa naha eo mehleng e neng e bitswa Southern Rhodesia (eo hona jwale e leng karolo ya Zimbabwe). E ne e boetse e sebetsa ka tsela e tshwanang bakeng sa Africa e Bvorwa Bophirima ho tloha ka 1918 ho fihlela ka 1990, ha naha eo e fumana boipuso e le Namibia. E ile ya lahlehelwa ke matla a ho laola dibakeng tse ding tsa Afrika Borwa ka nakwana, ha dinaha tse bitswang TVBC (Transkei, Venda, Bophuthatswana le Ciskei) di theha makgotla a tsona a ho qetela a boipiletso. Ha naha e kopanngwa hape ka 1994, boemo ba yona ba ho ba lekgotla le ka sehloohong la boipiletso bakeng sa dibaka tseo bo ile ba kgutliswa.

Moahlodi e Moholo wa pele e ne e le Sir Henry de Villiers, ya neng a se a ntse a le Moahlodi e Moholo wa Kapa ho tloha ka 1873, mme a etella pele dipuisano Sebokeng sa Setjhaba ka 1908, tse ileng tsa lebisa tumellanong ya ho theha Kopano. Ha a

kgethwa e le Moahlodi e Moholo, o ile a fuwa boemo ba borena ka ho fuwa sehlooho sa baronet, mme a fetoha Lord De Villers wa Wynberg. Baahlodi ba tlwaelehileng ba boipiletso e ne e le Sir James Rose Innes, eo pele e neng e le Moahlodi e Moholo wa Transvaal, le Sir William Solomon, le yena ya tswang lekgotleng la Transvaal. Baahlodi ba eketsehileng ba boipiletso e ne e le baahlodi ba sa tswa kgethwa ho ba Baahlodi ba ka Sehloohong ba Dikarolo tsa Provense tsa Kapa le Transvaal, e leng Christian George Maasdorp le Jacob Abraham Jeremy (Jaap) de Villiers. Ha Lord de Villiers a hlokahala ka 1914, Sir James Rose Innes o ile a phahamisetswa boemong ba Moahlodi e Moholo, mme C G Maasdorp a fetoha moahlodi ya tlwaelehileng wa boipiletso. Sir Henry Juta, Moahlodi ya ka Sehloohong wa Kapa (eo e neng e le mora wa ba thehileng khamphani e tsebahalang ya kgatiso ya dibuka tsa thuto le tsa molao, hape e le setloholo sa Karl Marx ka lehlakoreng la mmae), o ile a kgethwa e le moahlodi ya eketsehileng wa boipiletso. Lord de Villiers e ne e le yena feela moahlodi wa Afrika Borwa ya kileng a dula boipiletsong ba Privy Council. Leha ba bang ba mo hlahlamileng boemong ba Moahlodi e Moholo ba ile ba kgethwa ho ba ditho tsa Privy Council, ha ba a ka ba bitsetswa ho sebeletsa Komiti ya Boahlodi ya Privy Council.

Mabapi le dinyewe tse tswang lekgotleng le nang le baahlodi ba babedi kapa ho feta, ditho tsohle tse hlano tsa lekgotla di ne di tlameha ho ba teng, ha dinyeweng tse ding ho ne ho hlokahala palo e tlase e dumelletsweng ya baahlodi ba bararo. Molao wa Lekgotla la Boipiletso 12 wa 1920 o ile wa eketsa palo ya baahlodi ba boipiletso (ba tlwaelehileng) ho tloha ho ba babedi ho ya ho ba bane, mme maemo a baahlodi ba boipiletso ba tlatsetso a fediswa. Baahlodi ba boipiletso ba tlatsetso ba babedi ba neng ba le teng ka nako eo, e leng Jacob de Villiers le Sir Henry Juta, ba ile ba fetoha baahlodi ba boipiletso ba nako e tletseng. Ka 1922, ha C G Maasdorp a tlohela mosebetsi, sebaka sa hae se ile sa nkuwa ke Sir John Kotzé, mme selemong se latelang, ha Sir Henry Juta a tlohela mosebetsi, Sir John Wessels o ile a kena lekgotleng. Ditho tsa Lekgotla ka nako eo, e leng Innes CJ, Solomon, J de Villiers, Kotzé le Wessels JJA, di ile tsa hlaloswa e le ‘ditsebi tse hlano tse tshwanelehang ka ho fetisisa molaong wa Roma-Dutch Afrika Borwa’ nakong eo.

Molao wa Afrika Borwa wa 1909 o ile wa beha hore setsi sa Lekgotla e be Bloemfontein, empa wa fana ka monyetla wa hore, molemong wa ‘bonolo ba baqosi’, dinyewe di ka mamelwa dibakeng tse ding ka hare ho Kopano. Lord De Villiers o ile a bontsha ka ho hlaka hore ha a thabele kgetho ya Bloemfontein e le motsemoholo wa tsa boahlodi, mme Sir James Rose Innes le yena o ne a nka hore sena ha se ntho e ntle, ka mabaka a mabedi. La pele, ho ne ho etsa hore ho be thata ho fumana basebetsi ba Lekgotla, mme la bobedi, ho ne ho eketsa ditshenyehelo tsa ho qosa kapa ho qoswa.

Ka 1910, Lekgotla la Boipiletso le ile la etela ditoropokgolo tsa diprovense, le ntse le mamela boipiletso Bloemfontein, Pretoria le Pietermaritzburg, empa haholoholo le ne le dula Motsekapa. Ka 1911, Lekgotla le ile la dula habedi nakong ya dinako tse kgutshwanyane Bloemfontein, empa ka dinako tse ding le ne le dula Motsekapa. Sena

se ile sa etsahala hape ka 1912. Baahi ba Foreisetata ba ile ba halefa haholo, mme sena sa lebisa ho kenyelletsweng ha temana ho Molao wa Tsamaiso ya Toka wa 27 wa 1912. Molao ona o ilei wa laela hore dikopo tsa ho fetola sebaka sa ho mamela boipiletso di lokela ho hlahlojwa feela Bloemfontein, mme ho mamela boipiletso sebakeng se seng ntle le Bloemfontein ho ne ho ke ke ha nkwa e le ntho e etsetswang ho nolofaletsa mahlakore a amehang, ntle le haeba ho na le maemo a ikgethang haholo. Molao ona o ile wa hlaloswa ka tsela e tiileng haholo. Le hoja ho ile ha eketswa tokisetso e reng, ha feela Lord De Villiers e ntse e le Moahlodi e Moholo, dikopo tsa ho fetola sebaka sa nyewe di ka hlahlojwa kae kapa kae ka hara Union, empa ka 1913 le 1914, pele a hlokahala, o ile a dula a mamela boipiletso bo mmalwa Bloemfontein.

Dikopo tse fokolang haholo tsa hore lekgotla le dule sebakeng se seng di ile tsa amohelwa pakeng tsa 1912 le 1933. Lebaka le tlwaelehileng la ho amohela dikopo tse jwalo e ne e le hore dinyewe di ne di ke ke tsa utluwa nakong e hlophisitsweng ya ho sebetsa ha lekgotla, kapa hore di ne di amana le dikahlolo tsa lefu. Ho ile ha hlaha ngangisano ka 1933 ha baahlodi ba dumella hore boipiletso bo tswang sebakeng seo ka nako eo se neng se bitswa Southern Rhodesia bo utluwe Motsekapa. Ho ne ho lebelletswe hore boipiletso bona bo tla nka nako e telele mme bo hloka ho utluwa ka nako eo lekgotla le sa sebetseng ka yona. Ntle le mathata a amanang le ditokisetso, moipiletsi o ile a pheha kgang ya hore Graham Mackeurtan KC, e leng ramolao ya ka sehloohong, ya neng a sa phele hantle, a ke ke a kgona ho mamella ‘dikgwedi tse tjhesang tsa lehlabula tsa Tshitwe, Pherekgong le Hlakola’. Kahlolong e ileng ya amohela kopo ena, dikgwedi tsena di ile tsa hlaloswa e le ‘dikgwedi tse tjhesang haholo le tse thata ka ho fetisisa selemong’, hape e le ‘nako eo baahi ba tlwaetseng maemo ana ba bonang ho hlokahala—haeba maemo a bona a ba dumella—hore ba batle phomolo lebopong la lewatle’. Ho ile ha boela ha hlokomelwa hore Lekala la Provense la Orange Foreisetata le ne le hlophisitse dinako tsa lona tsa ho sebetsa ka tsela e qobang ho dula nakong ya dikgwedi tseo boemo ba lehodimo bo leng ‘bo thata’ ho bo mamella.

Baahi ba Foreisetata ba ne ba motlotlo haholo ka boemo ba Bloemfontein e le motsemoholo wa tsa boahlodi, mme ba ne ba hanyetsa ka matla qeto efe kapa efe e neng e ka tlosa dinako tsa ho tshwarwa ha dinyewe motseng oo. Qeto ya ho mamela nyewe eo Motsekapa e ile ya nyatswa ka matla ke Lekgotla la Motse, Mokgatlo wa Kgwebo wa sebaka seo, hammoho le Mokgatlo wa Babuelli ba Molao wa moo. Koranta ya letsatsi le letsatsi e hatisetswang Bloemfontein, e bitswang *The Friend*, e ile ya hatisa lengolo le se nang lebitso la mongodi leha e le hore ha e le hantle le ne le ngotswe ke Mopresidente wa Baahlodi wa Foreisetata ka nako eo, Fritz Krause. Lengolo leo le ne le kenyelletsa mantswe a latelang: ‘Jwaloka moahi wa kgale wa Bloemfontein, ke batla ho hlahisa boipelaetso ba ka hammoho le ba baahimmoho le nna ba bangata kgahlanong le qeto e sa tlwaelehang le e se nang kelello ya Lekgotla la Boipiletsa ya ho fetisetsa sebaka sa nyewe Motsekapa, ka lebaka la maemo a lehodimo a bolelwang hore a teng mona nakong ya dikgwedi tsa lehlabula. Haeba ho na le baahlodi ba sa rateng ho dula kapa ho qeta nako mona, ba ka fana ka mangolo

a bona a ho itokolla mosebetsing. Ho ntse ho na le ditlhapi tse ngata tse ntle lewatleng jwaloka tse ntshitsweng ho lona… Mabaka a amanang le bophelo bo botle ao lekgotla le itshetlehileng ka ona, ka maikutlo a ka, a fokola haholo—a tshwana le lesira le lesesaane haholo le bonahalang ka hara kganya.' T W Mackenzie, mohlophisi wa *The Friend*, o ile a bitsetswa ka pela Lekgotla ho tla fana ka mabaka a hore na ke hobaneng ha a sa lokela ho ahlolwa ka lebaka la ho nyenyefatsa lekgotla ka ho hatisa lengolo leo. Mackenzie o ile a laelwa hore a hatise kopo ya tshwarelo e dumellanweng, a be a lefe tefiso ya tjhelete e ka bang diponto tse mashome a mahlano. Empa ho tloha ka nako eo, ke dinyewe tse fokolang haholo tse ileng tsa mamelwa ka ntle ho Bloemfontein.

Boholo ba lekgotla bo ile ba dula bo sa fetoha ho fihlela ka 1948, ha ho fetiswa molao o fang Mmusisi-Kakaretso matla a ho kgetha baahlodi ba boipiletso ba bangata kamoo ho nkwang ho hlokahala kateng. Palo eo e ile ya eketswa ho ba baahlodi ba tsheletseng, e le hore Lekgotla le kgone ho sebetsana le keketseho ya mosebetsi e neng e lebelletswe ka mora ho atoloswa ha matla a lona mabapi le boipiletso ba dinyewe tsa botlokotsebe; kaha jwale le ne le dumelletswe ho mamela boipiletso bo thehilweng dintlheng tsa nnete, eseng feela dintlheng tsa molao. Ka nako ena, sebopeho sa lekgotla se ne se fetohile haholo. EF (Billy) Watermeyer e ne e le Moahlodi e Moholo, a sebetsa hammoho le baahlodi ba boipiletso (JJA) Centlivres, Tindall, Schreiner le Greenberg. FP 'Toon' van den Heever, setsebi sa molao wa Roma-Dutch le seroki se hlahelletseng sa puo ya Afrikaans, o ile a kgethwa ho nka sebaka se setjha lekgotleng leo. Dilemo tse mashome a mane a metso e meraro hamorao, moradi wa hae, Leo van den Heever, e ile ya eba mosadi wa pele ho kgethwa ho ba setho sa Lekgotla leo. Tabeng e nngwe feela moo ngwana a ileng a latela motswadi wa hae lekgotleng lena, G G (Gus) Hoexter o ile a kgethwa ho ba setho sa Lekgotla la Boipiletso (AD) ka 1982. Ntate wa hae, O H (Oscar) Hoexter, o ne a kgethilwe ka 1949 ho nka sebaka sa Tindall. Rumpff, ya neng a le Moahlodi e Moholo, e ne e le ntatemoholo wa Moahlodi wa Boipiletso (JA) Harms.

Baahlodi ba mashome a mabedi ba sebeditse Lekgotleng nakong ya 1910 - 1948. Ba bangata ba bona e ne e le baahlodi ba maemo a hodimo ba ngotseng dikahlolo tse hlakisang molao, tse ileng tsa susumetsa ntshetsopele ya wona mme di ntse di qotswa le kajeno. Ba bile le tshusumetso e kgolo hodima melao ya motheo ya tsamaiso ya molao ya Afrika Borwa, ha ho letho le fetang Sir James Rose Innes, ya nkuwang haholo e le e mong wa baahlodi ba baholo, haeba e se ba baholo, ba kileng ba hlahiswa ke naha ena. Ka tsela e sa tlwaelehang naheng ena, kamora ho tlohela mosebetsi o ile a kgutlela bophelong ba setjhaba e le ho etsa letsholo kgahlanong le boiteko ba mmuso wa Hertzog ba ho tlosa ditokelo tsa nalane tsa kgwebisano tse thabelwang ke Batho ba Batsho Provenseng ya Kapa. Puong ya hae ya bohlale o itse:

'Ka nako e kgutshwanyane haholo, re tla tlameha ho sebetsana le sehlopha se seholo sa batho ba batsho, bao thuto e ba thusitseng ho utlwisisa bohlokwa ba boemo ba dipolotiki boo ba hanetsweng ho ba le bona, mme e matlafaditse boikemisetso ba

bona ba ho bo fumana. Ba tla ba le bohloko ka lebaka la mathata a amanang le moruo hammoho le tsamaiso ya naha mathata ao ho ke keng ha qojwa hore a bokane ha karolo e nngwe ya setjhaba e amohuwa ditokelo tsa ho vouta tseo baahimmoho le bona ba di thabelang.

Na ehlile ho nahanwa ka ho hatella ditakatso tsena, le ho laola bongata bona bo utlwisitsweng bohloko le bo halefileng ka matla a qobello? Hobane – re se ke ra etsa phoso – qetellong ho tla fihla moo. Sena ha se feela ho hana tokoloho; ke taba ya ho amoha tokoloho e neng e natefelwa ka nako e telele. Mokgwa oo, leha o ka kwahelwa ka tsela efe kapa efe, ke ketso ya ho hapa ka dikgoka – e itshetlehileng ka matla a qobello; empa matla a qobello ha a rarolle mathata a batho. Motho a ka nahana hore Afrika Borwa ha ho hlokahale hore nnete ena e hatiswe haholo. Empa leha ho le jwalo, ha re sebetsana le bothata bona, re atisa ho lebala hore moya wa batho o ke ke wa bolawa; le hore moya wa motho o ke ke wa inehela feela habonolo ha o amohuwa ditokelo tseo a di nkang e le tsa bohlokwa haholo, ebang ke bophelong ba nama kapa ba moya. …

Afrika Borwa e eme mateanong a ditsela. E ka nka tsela ya kgatello e bonolo qalong kaha e theoha, empa e lebisa mohohlong o tebileng; e seng mehleng ya rona, empa e tla ba mehleng ya ditloholo tsa rona, bao e leng mosebetsi wa rona o halalelang ho sireletsa dithahasello tsa bona.’

Moahlodi e mong ya ileng a kgutlela bophelong ba setjhaba e ne e le Tielman Roos, ya neng a kgethilwe ho ba setho sa AD, ka ho toba ho tloha Palamenteng, moo e neng e le Letona la Toka ho tloha ka 1924 ho isa ho 1929. O ile a itokolla Lekgotleng ho qala botjha mosebetsi wa hae wa dipolotiki le letsholo - qetellong ka katleho - hore Afrika Borwa e tlohele maemo a kgauta. Empa ditshepo tsa hae tsa ho ba Tonakgolo ha di a ka tsa fihlellwa mme a hlokahala dilemo tse tharo hamorao a ntse a tswela pele ka mosebetsi wa hae ho Bar. Beyers JA o tlile lekgotleng a tswa bophelong ba setjhaba ha Jacob de Villiers CJ a hlokahala. O ne a se a ntse a le mafolofolo ho Bar ka dilemo tse mmalwa mme e ne e le Letona la Merafo pele a tlohela mosebetsi ka mabaka a bophelo bo botle. Ho bonahala ho ne ho na le kganyetso ho kgethweng ha hae ke baahlodi ba dulang. E ne e le moahlodi wa pele wa ho ngola dikahlolo ka Seafrikanse. Jwalo ka Roos o ile a kgutlela dipolotiking kamora ho tlohela mosebetsi e le mokgethwa wa Mokga wa Malan wa Herenigde Nasionale, e leng taba e etsang hore kahlolo ya hae e be le thahasello ho Wilken v Brebner 1935 AD 175.

1948-1994

Ho eketswa ha palo ya ditho tsa Lekgotla ka 1948 ho ile ha tsamaisana le ho kgethwa ha mmuso wa National Party hammoho le ho kengwa tshebetsong ha leano la kgethollo ya morabe. Nakwana ka mora moo, ho ile ha hlaha bothata bo tebileng ba Molaotheo, moo Lekgotla le ileng la thulana le mmuso o neng o le pusong. Boemo

bona bo ile ba bakwa ke tlhahiso ya molao o neng o ikemiseditse ho tlosa bakgethi ba bitswang ba mmala mananeong a tlwaelehileng a batho ba nang le tokelo ya ho vouta Provenseng ya Kapa.

Ka 1952, Lekgotla le ile la tobana le teko e kgolo ha ho ne ho qholotswa bonnete ba Molao wa Boemedi bo Arohaneng ba Bakgethi. Molao ona o ne o entswe ka morero wa ho tlosa bakgethi ba mmala Provenseng ya Kapa lethathameng le tlwaelehileng la bakgethi. Nyeweng ya *Harris v Minister of the Interior (1),* Lekgotla le ile la theha pono ya hore leha Palamente e na le matla a phahameng ka ho fetisisa, sena ha se bolele hore e na le tokoloho ya ho sebedisa mokgwa ofe kapa ofe ha e theha molao o motjha. Ditokelo tsa bakgethi ba mmala di ne di sireleditswe ka matla ke Molao wa Afrika Borwa, mme e le hore Palamente e ka tlosa tokelo ena, molao o ne o lokela ho amohelwa ke bongata ba pedi-tharong ho tswa matlong ka bobedi a Palamente, kopanong e kopaneng. National Party e ne e sitwa ho fumana bongata bo jwalo, mme mokgwa ona ha o a ka wa latelwa ha ho ne ho thehwa Molao ona wa Bakgethi. Ka lebaka leo, molao oo o ile wa hlakolwa. Palamente e ile ya arabela ka ho theha molao o thehang 'lekgotla' le letjha le bitswang 'Lekgotla le Phahameng la Palamente', le neng le entswe ka ditho tsohle tsa Palamente. Morero wa lona e ne e le o le mong feela: ho hlahloba hape diqeto tsa Lekgotla la Boipiletso moo melao e neng e phatlaladitswe e le e seng molaong. Lekgotla la Boipiletso, ka tumellano e felletseng, le ile la phatlalatsa hore Molao ona ha o molaong, nyeweng ya *Harris v Minister of the Interior (2).*

Ka 1955, Palamente e ile ya eketsa Senate ka bongata bo boholo ba dikgetho, e le hore e ka fihlela palo e hlokahalang nakong ya kopano e kopaneng ya Matlo ka bobedi a Palamente. Pele ho sena, ho ne ho fetisitswe molao o laelang hore qeto mabapi le hore na molao o molaong kapa tjhe, e lokela ho etswa ke lekgotla le nang le baahlodi ba leshome le motso o mong. Baahlodi ba bang ba bahlano ba Lekgotla la Boipiletso ba ile ba kgethwa; Senate sa eketswa, mme ka 1956 Molao wa Bakgethi wa fetiswa ka palo e hlokahalang ya dikgetho. Hamorao selemong seo, Lekgotla le atolositsweng le neng le entswe ka baahlodi ba robedi ba neng ba sa kenela nyewe ya pele le ile la hana ho phatlalatsa hore Molao oo ha o molaong, ke Schreiner JA ya ileng a fana ka maikutlo a fapaneng. Sena se ile sa fella ka hore bakgethi ba mmala ba tloswe lethathameng le akaretsang la bakgethi Provenseng ya Kapa. Ketsahalo ena e ile ya senya seriti sa Lekgotla, haholoholo kaha ho ne ho na le maikutlo a hore mmuso o ne o kentse batho ba o tshehetsang hara baahlodi.

Maikutlo ao a ile a mpefatswa ke ho hana ha mmuso ho kgetha Schreiner JA moahlodi ya phahameng ka mora Moahlodi e Moholo hore a nke sebaka sa Centlivres CJ ha a tlohela mosebetsi qetellong ya 1956. Ho na le hoo, mmuso o ile wa kgetha Fagan JA, eo boemo ba hae bo neng bo le tlase ho ba Schreiner le Hoexter. E ne e le yena feela setho sa lekgotla se neng se sa kenella diqetong tse ileng tsa etswa nyeweng ya Harris. Ho mo bontsha toka le ho se nke lehlakore, o ile a amohela boemo boo feela ka mora ho buisana le Schreiner JA. Dilemo tse pedi hamorao, ha Fagan CJ a tlohela

mosebetsi, Steyn JA eo pele e neng e le moeletsi e moholo wa molao wa mmuso, hape e le yena feela setho sa lekgotla se sa kang sa hanyetsa katoloso ya lona o ile a kgethwa ho ba Moahlodi e Moholo. Ka mora moo, Fagan o ile a kgutlela dipolotiking ho ya lwantsha maano a kgethollo ya morabe a mokga wa National Party. Mohlahlobisisi e mong o hlalositse Schreiner JA e le 'Moahlodi e Moholo ya hlwahlwa ka ho fetisisa eo Afrika Borwa e sa kang y aba le yena'.

Ho tloha mathwasong a bo-1960 ho fihlela mathwasong a bo-1990, ha ANC e ne e sa thibelwa mme dipuisano tse mabapi le demokrasi di qala, AD e ile ya tobana le boipiletso bo bongata bo batlang ho hlahloba diketso tsa tsamaiso le tsa tsamaiso tlaswa molao wa kgethollo ya morabe, melao ya tshireletso e ntseng e eketseha, mme nakong ya bo-1980, maemo a mabedi a tshohanyetso. Ho ne ho boetse ho na le boipiletso bo bongata ba botlokotsebe bo hlahang molaong o tshwanang. Mokgwa o mopetetsane wa ho hlahloba boahlodi le mokgwa o tshwanang o mopetetsane le o tobileng wa ho aha molao o neng o kgetholla dikahlolo tsa yona. Hammoho le tlhompho e feteletseng kgopolong ya boipuso ba palamente, sena se entse hore ho be thata haholo ho hlahisa diphephetso tsa molao diketsong tsa mmuso tse kenyang tshebetsong maano a kgethollo ya morabe le melao ya tshireletso. Ntle le mekgelo e seng mekae, dikahlolo tse hlahang di ile tsa etsa ho honyenyane ho ntshetsa pele ditokelo tsa botho mme melao motheo e mengata ya tokoloho ya molao wa Roma-Dutch e ile ya sothwa nakong eo. Lekgotla le ne le atisa ho nyatsuwa ka ho kgetha ka boomo tlhaloso e tshehetsang Naha maemong ao ho neng ho fumaneha kaho e lekanang. Bahlalosi ba molao ba morao ka kakaretso ba na le pono e mpe ya rekoto ya yona dibakeng tsena nakong ena.

Dipolelo tse jwalo tsa ho nyatsa di utlwahala mme di na le mabaka a utlwahalang. Jwalokaha moahlodi e moholo wa nakwana wa maloba a ngotse mabapi le lekgotla lena: 'Seriti sa lona setjhabeng se ne se putlame ka ho feletseng ha tsamaiso ya kgethollo ya morabe e fela'. Leha ho bile le diphoso tsena, ho a hlokahala ho ananela hore ena e ne e se ona feela mosebetsi oo Lekgotla la Boipiletso (AD) le neng le o etsa nakong eo; dikarolong tse ding tsa molao, ho ile ha etswa menehelo ya bohlokwa haholo. Toon van den Heever JA e ne e le setsebi se ileng sa ithuta ka botebo mehlodi ya kgale ya molao wa Roma le wa Roma-Dutch. Ba bang ba ileng ba latela tsela e tshwanang—ba kang Steyn, Rumpff, Jansen, Rabie, Joubert, Van Heerden, Hefer le Nienaber—ba ne ba na le bokgoni bo ikgethang ba ho fuputsa mehlodi eo ya molao. Diqeto tsa Trollip dikarolong tsa molao wa kgoebo le ditokelo tsa thepa ya kelello (intellectual property) di ntse di nkwa e le tsa bohlokwa haholo le tse behileng mekgwa e metjha. Corbett, Miller le Holmes ba ile ba ngola ka mokgwa o hlakileng haholo dikarolong tse ngata, mme Holmes o ne a tsebahala ka bokgoni ba hae ba ho qapa dipolelo tse sa lebaleheng. Dikarolong tse ngata, Lekgotla le ile la hlahloba hape, la atolosa, la fetola kapa la hlakola melao-motheo ya kgale ho latela ditlhoko tsa setjhaba se neng se ntse se fetoha. Maemong a mang sena se ne se lebisitswe ho phonyoheng melao-motheong ya molao wa Senyesemane e neng e se e itsetsepetse dibakeng tsa molao tse kang boikarabello ba botlokotsebe, tlōlo ya molao, ho thibela le ho se

sebetse hantle, empa dibakeng tse ding, haholo-holo molao wa kgoebo le thepa ya kelello, ho ile ha itshetleha ka molao wa Senyesemane le ditsamaiso tse ding tsa molao wa kantle ho naha mesebetsing ya pele ya molao o bapiswang. Pele ho tswelo-pele ya molao wa motheo hamorao, tlasa Corbett CJ AD e ile ya atolosa sebaka sa tlhahlobo ya boahlodi, e susumetswang haholo-holo ke tswelo-pele Engelane. Maemong a mang ho ile ha etswa boiteko ba ho tiisa melao-motheo e ntlafaditsweng haholwanyane ya molao wa Roma wa Madatjhe. Metheo e mengata e behilweng nakong eo e ntse e sa sisinyeha mehleng ya hona jwale ya molao wa motheo.

Mohlomong lentswe la ho qetela tabeng ena le lokela ho fuwa Chaskalson CJ, hlooho ya pele ya Lekgotla la Molaotheo, ya ileng a re ka 1989:
‘Re tla fihlela re ananela hore re na le sekoloto se seholo ho baahlodi ba tsamaiso ya kgale … ka tsela e itseng … ba bolokile melao-motheo ya tokoloho le toka e kenelletseng ka hare ho molao o tlwaelehileng [wa Roma-Dutch]. Kgopolo ya hore tokoloho le toka ke dikarolo tsa mantlha tsa molao e ntse e phela … Ena ke lefa la bohlokwa, le sa lokelang ho fokotswa kapa ho senngwa.’

1994 ho fihla ha jwale

Ho thewa ha Lekgotla la Molaotheo e ne e le phetoho e le nngwe feela e kgolo ya Molaotheo wa Nakwana wa 1993 sebopehong sa boahlodi. Sebopeho sa Lekgotla le Phahameng le neng le le teng, le nang le AD e le hlooho ya lona, se ile sa bolokwa. Pele ho Molaotheo wa 1996, Lekgotla la Molaotheo le AD di ile tsa theha ditlhoro tse pedi tsa sebopeho sa boahlodi, ka moedi o thatai wa bolaodi o di arolang. Lekgotla la Molaotheo le ne le filwe matla a ikgethang hodima ditaba tsa molaotheo mme le filwe matla a ho hlakola molao le boitshwaro ba tsamaiso. AD e ile ya tswela pele ho ba lekgotla la ho qetela la boipiletso ditabeng tse ding tsohle, empa e ne e se na matla hodima ditaba tsa molaotheo. Kaha ho ne ho se na moedi o motle o arolang molaotheo ho ditaba ‘tse ding’ ka tsela e makgethe, ho ne ho hlakikle hore sebopeho sena se na le bothata. Mohlala, ho hlophiswa ha tlhahlobo ya boahlodi e le taba ya molaotheo ka botlalo ho ne ho bolela hore matla a nalane a AD mabapi le tlhahlobo ya boahlodi a tlositswe.

Bothata bona bo ile ba rarollwa tlasa Molaotheo wa 1996. AD, eo hona jwale e seng e reheletswe lebitso la Lekgotla le Phahameng la Boipiletso, e ile ya fumana matla a molaotheo, ha Lekgotla la Molaotheo le ne le filwe matla a ho ntshetsapele molao o tlwaelehileng ho bonahatsa ditekanyetso tsa molaotheo. SCA, hammoho le Makgotla a Phahameng, a filwe matla a ho fedisa boitshwaro ba mopresidente, Melao ya Palamente le Melao ya provense, ho latela tiiso ya ditaelo tsa bona ke Lekgotla la Molaotheo. Lekgotla le boetse lea hlokahala, ha le toloka molao kapa le ntshetsapele molao o tlwaelehileng, ho kgothaletsa moea, sepheo le sepheo sa Bili ya Ditokelo. Sena se ile sa tlisa nako e ntjha e kgolo ya kahlolo ya molaotheo ka ho tsepamisa maikutlo ho Molaotheo le ditekanyetso le ditekanyetso tse kenyelleditsweng ho wona.

Ho ba siyo ha karohano e ntle pakeng tsa ditaba tsa molaotheo le tse seng tsa molaotheo, tse neng di ferekane makgotla ho tloha ka 1994, ho ile ha tswela pele ho baka pherekano: ke lekgotla lefe leo e neng e le lekgotla le ka sehloohong tabeng efe kapa efe e itseng? Kapele ho ile ha hlaka hore letoto le leholo la ditokelo le ditiisetso tlasa Molaotheo, hammoho le mokgwa o mosa le o nang le morero wa tlhaloso wa Lekgotla la Molaotheo, le bile le phello ya hore nyewe efe kapa efe e ka hlaloswa e le e hlahisang taba ya molaotheo. Kaha Lekgotla la Molaotheo le ne le na le qeto ya ho qetela ya hore na taba ke taba ya molaotheo, nnete ke hore, ntle le maemong a fokolang, e ne e le lekgotla le ka sehloohong la nnete. Sena se ile sa amohelwa ka Phato 2013 ha Molaotheo o ne o fetolwa ho fana ka hore Lekgotla la Molaotheo ke lekgotla le phahameng ka ho fetisisa Afrika Borwa, leha le ka utlwa feela ditaba tsa molaotheo le ditaba tse hlahisang ntlha ya molao e ka phehisanwang ya bohlokwa ba setjhaba ka kakaretso.

Ka nako e tshwanang, molao o laolang sebopeho sa makgotla (Molao wa Lekgotla le Phahameng ka ho Fetisisa wa 1959) o ile wa hlakolwa mme wa nkelwa sebaka ke Molao wa Makgotla a Phahameng wa 2013. Sena se ne se reretswe ho hlophisa botjha sebopeho sa makgotla a naha le ho se dumellanya le Molaotheo. Ka lebaka leo, SCA jwale e ananelwa ka molao e le lekgotla le ikemetseng, mme Lekgotla le Phahameng le fetohile lekgotla le le leng le nang le dikarolo tse mmalwa. Phetoho e nngwe ya bohlokwa e tlisitsweng ke Molao wa Makgotla a Phahameng e bile phetisetso ya tsamaiso ya makgotla ho tloha Lefapheng la Toka le Ntshetsopele ya Molaotheo (jwalokaha le ne le tsejwa ka nako eo) ho ya ho Ofisi ya Moahlodi e Moholo e sa tswa thehwa.

Ka 1994, baahlodi bohle ba AD e ne e le batho ba basweu, mme ya le mong feela (Leo van den Heever) e ne e le mosadi. Jwalo ka naha ka kakaretso, lekgotla lena le bile le phetoho e kgolo. Ho tloha ka 1994 ho fihlela nakong eo sengolwa sena se ngolwang, batho ba mashome a mabedi a metso e mmedi ba kgethilweng ho ba baahlodi lekgotleng lena e bile batho ba batsho, mme ba leshome e bile basadi. Motho wa pele ya ileng a tshwara boemo ba Moahlodi e Moholo ya neng e se motho e mosweu e ne e le Ismail Mahomed; o fihlile ho SCA a tswa Lekgotleng la Molaotheo, moo e neng e le e mong wa baahlodi ba pele le Motlatsi wa Mopresidente wa lona. Ka maswabi, nako ya hae ya ho sebeletsa e ile ya kgutsufatswa ke ho kula le lefu la hae ka 2000. Ka 2008, Lex Mpati e ile ya eba Mopresidente wa SCA ya latelang ya motsho, mme Mopresidente wa ha jwale, Mandisa Maya, o ile a mo hlahlama ka mora ho ba setho sa lekgotla lena ho tloha ka 2005. O na le tlhompho e kgethehileng ya ho ba moahlodi wa mosadi wa pele ya etellang lekgotla lena pele. Ha jwale, boholo ba baahlodi ba SCA ke batho ba batsho, e leng se etsang hore lekgotla lena le emele batho ba naha ka kakaretso ka tsela e betere.

Hara ho se tsitse hona le ho rarahana ho amanang le matla a taolo le tsamaiso, SCA mehleng ya demokrasi, ya molaotheo e fane ka dikahlolo tse ngata tse hlalosang ka mokgwa o hlakileng boleng ba Molaotheo wa rona ha ka nako e tshwanang di bontsha nalane e ntle ka ho fetisisa ya molao le boiphihlelo ba Lekgotla. Karolo e bapalwang ke boahlodi ba Afrika Borwa ho tloha ka 1994 e tiisitse hore boahlodi bo ikemetseng bo bohlokwa bakeng sa demokrasi e matla. SCA e tswela pele ho bapala karolo ya yona ho sena, e hlalosa ditlhoko tsa Molaotheo ka toka, ka tieho le ka mokgwa o tsitsitseng. Ka nako e tshwanang e tswela pele ho phetha karolo ya yona ya bohlokwa jwalo ka lekgotla le ka sehloohong la boipiletso Afrika Borwa le ikarabellang bakeng sa tlhahiso le ntshetsopele e tswelang pele ya molao.

Ho tlatseletsa ho baahlodi ba motjhaotjhele ba SCA, ho na le baahlodi ba nakwana ba boipiletso ba kgethilweng ho tswa makaleng a Lekgotla le Phahameng ho tlatsa dikgeo tsa nakwana—mohlala, ha baahlodi ba motjhaotjhele ba le phomolong kapa ha ba sebeletsa e le baahlodi ba nakwana Lekgotleng la Molaotheo. Hangata, baahlodi ba motjhaotjhele ba boipiletso ba kgethwa hara batho ba seng ba na le boiphihlelo ba ho ba baahlodi ba nakwana ba boipiletso.

Moaho wa Lekgotla

Ho tloha ka 1910, lekgotla le ile la sebedisa holo le dikamore tse amanang le yona tse ka hare ho Raadsaal moahong o ka mose ho tsela, seterateng sa President Brand, ka botjhabela ho moaho o teng hona jwale. Raadsaal e ne e sebediswa ke lekgotla la baetsi ba melao la Orange River Colony ho tloha ka 1907 ho isa ho 1910, mme ha ho

thehwa Union, ya fetoha setsi sa lekgotla la provense. Hona jwale ke setsi sa lekgotla la baetsi ba melao la provense ya Foreisetata. Ka 1929, Lekgotla le ile la fallela moahong o teng hona jwale, o ileng wa bulwa ka la 10 Mphalane 1929 ke Letona la Toka, Oswald Pirow KC. Moketeng oo, Jacob de Villiers ya neng a tshwere boemo ba Moahlodi e Moholo ka mora lefu la Sir William Solomon o ile a re makgotla, hohle moo a leng teng, a "eme pakeng tsa motho le mohohlo."

Ha mokete o fela, Pirow o ile a fuwa senotlolo sa kgauta seo a neng a se sebedisitse ho bula monyako wa moaho o motjha wa Lekgotla. Bukeng ya hae ya mehopolo e bitswang *Brushes with the Law*, Marius Diemont JA—ya neng a le teng letsatsing la ho bulwa ha Lekgotla a sa le motjha—o pheta hore dilemo hamorao, ha a ntse a sebetsa e le ramolao e monyenyane a tsamaisana le Pirow, ba ile ba ya Lekgotleng ho ya sebedisa laeborari empa ba fumana monyako o notletswe. Pirow, a sa tshwenyeha, o ile a re: ‘Ke ile ka bula moaho ona dilemong tse 20 tse fetileng ha ke ne ke le Letona la Toka. Bona, lebitso la ka le teng lejweng la motheo, mme senotlolo sena se ketaneng ya watjhe ya ka ke sona seo ba ileng ba mpha sona.’ Empa senotlolo se ne se fetotswe, kahoo senotlolo seo se ile sa sitwa ho bula monyako. Moaho wa Lekgotla o ile wa atoloswa ka 1967 ka ho ahuwa ha holo ya bobedi ya nyewe le diofisi tse ding tsa baahlodi. Katoloso ya bobedi, e neng e kenyelletsa holo e kgolo e ntjha ya nyewe hammoho le diofisi tse ding bakeng sa basebetsi ba tsamaiso le bafuputsi, e ile ya phethwa ka 2011.

Moaho wa pele o ile wa ralwa ka mokgwa wa Renaissance o sa lateleng melao e thata, ke J S Cleland, e leng Moqapi e Moholo wa Meaho ya mmuso, ya ileng a boela a rala meaho e meng e mengata e meholo ya setjhaba Afrika Borwa. Karolo ya kgale ka ho fetisisa e hahilwe ka lejwe la lehlabathe le tswang Ladybrand, karolo e ntjha e ka bophirima e ahilwe ka lejwe la lehlabathe le tswang Ficksburg, mme katoloso ya moraorao e ahilwe ka lejwe la lehlabathe le tswang Mookgophong, provenseng ya Limpopo. Maemong ohle, dikatoloso tsena di ile tsa ahwa ka tsela e bolokang mokgwa le ponahalo ya moaho oo ka hohle kamoo ho ka kgonehang.

Thepa ya ka tlung le dikwahelo tsa mabota dikamoreng tse pedi tsa pele tsa makgotla hammoho le laeborari, di entswe ka lehong la *stinkwood* (*Ocotea bullata*)—sefate sa tlhaho se sa fumaneheng habonolo ebile se le bohlokwa haholo. Ka hodima monyako o moholo, o betlilweng lejweng, ho na le mantswe a Jacob de Villiers, eo e neng e le Moahlodi e Moholo wa Afrika Borwa nakong eo, a builweng ha ho bulwa lekgotla: ‘… Helmete ya dihlomo tsa Tumelo, e emelang tumelo e tiileng ya setjhaba tokelong le matleng a molao; Dinotlolo tsa Tokoloho ho tswa Pusong e Hatellang (moo ho se nang molao); hammoho le Lebone le Mabone a kganyang a nnete’. Tshupiso ena ya Helmete ya dihlomo tsa Tumelo e bonahala e amana le lengolo la Pauluse le yang ho Baefese, moo a ba kgothalletsang ho apara dihlomo tsohle tsa Modimo, ho kenyeletswa le ‘helmete ya poloko’. Monyako o ka borwa o na le setshwantsho sa hlooho ya Minerva—modingwana wa bohlale wa Baroma, ya sireletsang bonono le

saense—ha monyako o ka leboya o na le Jupiter, hlooho ya moaho wa kgale wa Baroma.

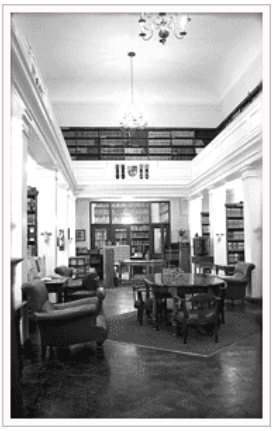
Ho ne ho lebelletswe hore kamore e ntjha ya lekgotla e ka boela ya kgabiswa ka lehong la *stinkwood*. Sena se ile sa sitisa hobane ho ne ho na le kotsi ya hore ho ke ke ha ba le lehong le lekaneng ho fihlela ditlhoko tsa morero ona, kaha sefate sena jwale se nkwa e le mofuta o kotsing ya ho fela. Ka lebaka leo, ho ile ha sebediswa *Imbuia* sebakeng sa lona—e leng lehong la boleng bo hodimo le sebedisetswang mokgabiso, mme le shebahala ka tsela e tshwanang. Tlasa melao ya pele, moaho ona o ne o nkwa e le Seemahale sa Naha, mme ha jwale ke Sebaka sa Lefa la Naha.

Ka tlase ho Lekgotla ho na le polokelo ya ditokomane, moo ho bolokilweng ditlaleho tsa nyewe e nngwe le e nngwe e ileng ya mamelwa Lekgotleng ho tloha ka 1910. Ena ke polokelo e ruileng ya nalane, e emetseng ho hlahlojwa ke ditsebi tsa nalane ya molao.

Laeborari

Laeborari e fumaneha mokatong o ka hodimo wa moaho, mme e arotswe ka maemo a mabedi. Qalong, Laeborari e ne e na le kamore e le nngwe e nang le dikarolo tse kenelletseng ka hare maboteng ka mahlakoreng ka bobedi, hammoho le sethala se ka hodimo. Hona jwale Laeborari e hodisitswe haholo, mme e na le karolo e ntjha e kenyelletsang dibaka tseo pele e neng e le dikamore tsa baahlodi.

Holong e ka hodimo ya Laeborari, e potolohileng kamore e bohareng, ho beilwe matshwao a dipuso (coats of arms) a Diprovense tse nne tsa mehleng ya Kopano ya Afrika Borwa. Matshwao ana a entswe ka polasetara mme a pentilwe ka mebala, a beilwe bohareng ba mabota a mane a holo eo. Dishelefo di entswe ka lehong la *Burmese Teak*, ha fatshe ho katilwe ka dikotwana tsa lehong la *stinkwood*.

Laeborari e na le dibuka tse ka bang 43 000, tseo ho tsona tse ka bang 4 000 e leng melaongolwa ya kgale — haholoholo dingodilweng tsa ditsebi tsa molao tsa Madatjhe le tsa kontinente ya Yuropa tsa makgolo a dilemo a 16, 17 le 18. Dibuka tse pedi tsa kgale ka ho fetisisa laeboraring ena di ngotswe ka selemo sa 1544. Tsena ke pokello e felletseng ya mesebetsi ya Bartolus (1313-1357) e arotsweng ka dibuka tse leshome, hammoho le mesebetsi ya morutuwa wa hae, Baldus (1327-1400), di ngotswe ka puo ya Selatine, mme di fana ka tlhaloso mabapi le *Corpus Juris Civilis* ya Marena a Roma, Justinian. Buka e nngwe e ikgethang ke *Tractatus Universi Juris*, e ileng ya bokellwa qetellong ya lekgolo la dilemo la 16 ka taelo ya Mopapa Gregory. Mesebetsi ena ha e na bohlokwa feela e le dintho tsa kgale tsa nalane. Ka lebaka la boemo bo ikgethang boo melaongolwa ya kgale ena, e nang le bona tsamaisong ya molao ya Afrika Borwa, e ntse a sebediswa mme ka dinako tse ding e qotswa diqetong tsa Lekgotla.

Laeborari e boetse e na le pokello e felletseng ya dibuka tsa thuto tsa Afrika Borwa, hammoho le pokello e emelang hantle ditlaleho tsa makgotla, dibuka tsa thuto le dimakasine tsa molao tse tswang dinaheng tse buang Senyesemane (Anglo-American) le dinaheng tse ding tsa kontinente ya Europe. Hajwale, e ntse e leka ho ntlafatsa pokello ya yona ya dingodilweng tse mabapi le molao wa motheo le molao wa matjhaba.

Ke moetlo hore ditsebi tsa thuto di fane ka dikopi tsa dibuka tsa tsona tse mabapi le molao ho Laeborari. Le hoja Laeborari ena e etseditswe haholoholo baahlodi ba Lekgotla, basebetsi ba etsang dipatlisiso le bona ba na le monyetla wa ho e sebedisa, hammoho le ditsebi tsa molao le setjhaba ka kakaretso, tlasa maemo a itseng a laolwang.

Sebakapontsho sa ditshwantsho

Phaposing e lebisang Laeboraring ho na le difoto tsa baahlodi ba ka sehloohong le boholo ba baahlodi ba Lekgotla ho tloha ha le thehwa ka 1910. Ho boetse ho na le ditshwantsho tse pentilweng hammoho le ditshwantsho tse betlilweng tsa batho ba hlahelletseng haholo lefapheng la molao nakong e fetileng, ho kenyeletswa le ditshwantsho tse betlilweng tsa baahlodi ba ka sehloohong ba bahlano ba pele ba Afrika Borwa.

Sebakeng sa monyako wa kgale, ditepising, ho eme setshwantsho sa hlooho le mahetla sa Lord de Villiers (1873-1914), e leng Moahlodi e Moholo wa pele wa Kopano ya Afrika Borwa. Kaha e ne e le motho ya nang le botho bo matla le seriti se seholo, o ile a kenya letsoho le leholo nakong ya mosebetsi wa hae wa boahlodi o nkileng dilemo tse 40, ho bopeng molao wa Afrika Borwa. Setshwantsho sena se betlilwe ke Moses Kottler, setsebi se tummeng sa bonono sa Afrika Borwa. Hape, ditepising ho na le ditshwantsho tsa Sir James Rose Innes, Sir William Solomon le Sir John Wessels.

Mohlahlami wa Lord de Villiers e ne e le Sir James Rose Innes (1855-1942), eo setshwantsho sa hae se pentilweng se fumanehang ditepising, mme setshwantsho sa hae se betlilweng se le ka Laeboraring. O ne a tsebahala ka tsebo ya hae e tebileng le ka mokgwa o hlakileng le o utlwahalang oo a neng a fana ka diqeto tsa hae ka wona. Ho bolelwa hore o ile a tlohela mosebetsi pele ho nako e behilweng e le hore motswalle wa hae wa nako e telele ebile e le mosebetsimmoho le yena, Sir William Henry Solomon (1852-1930), a ka ba le monyetla wa ho sebeletsa e le Moahlodi e Moholo. Setshwantsho se betlilweng sa Sir William le sona se ka Laeboraring, mme jwaloka sa motswalle wa hae, se betlilwe ke E Grace Wheatley. Setshwantsho se betlilweng sa mohlahlami wa Solomon, Jacob de Villiers (1868-1932) se betlilweng ke Moses Kottler le sona se ka Laeboraring. O ile a tswa dikotsi mme a hapuwa nakong ya Ntwa ya Maburu, eaba o ba motshwaruwa wa ntoa sehlekehlekeng sa Bermuda. E ne e le motho ya nang le botho bo matla le bo hlomphehang; nako ya hae ya ho ba Moahlodi e Moholo, jwaloka ya mohlahlami wa hae, e bile kgutshwanyane mme e ile ya sitiswa ke mathata a bophelo bo botle.

Laeboraring ho boetse ho na le setshwantsho sa sefuba sa Sir Johannes (John) Wessels (1862-1936), se entsweng ke Anton van Wouw. E ne e le e mong wa baahlodi ba nang le tsebo e tebileng haholo. E ne e le motho ya matla, ya nang le kelello e hlahelletseng le boitelo bo hlollang mosebetsing; empa ho ya ka ba bangata, o ne a boetse a le mabifi mme a haellwa ke mamello ha a le setulong sa boahlodi. Ke ka yena moo ramolao a ileng a bua mantswe a kgutshwanyane empa a na le moelelo o tebileng, ka mora nyewe ya boipiletso, a re: "Re file Moahlodi e Moholo monyetla o lokileng haholo wa ho mamelwa."

Mosebetsi wa boahlodi wa Sir John Gilbert Kotzé (1849-1940) o nkile dilemo tse 50, ho tloha ha a kgethwa ka 1877 ha a ne a na le dilemo tse 27 feela ho fihlela a tlohela mosebetsi ka 1927. Ha a ntse a sebeletsa e le Moahlodi e Moholo wa Rephaboliki ya Transvaal, o ile a lelekwa mosebetsing ke Mopresidente Kruger ka mora hore a hlahise maikutlo a hore makgotla a na le tokelo ya ho hlahloba diqeto le melao e fetisitsweng ke lekgotla la molao kgahlanong le Motheo, le ho di phatlalatsa e le tse se nang matla a molao. Ho ile ha feta dilemo tse fetang lekgolo pele makgotla a Afrika Borwa a fuwa matla ao tlasa Motheo. Kotzé e ne e le setsebi se hlahelletseng, monna ya nang le tsebo e batsi haholo, le motho ya ratang ho bokella dibuka. Pokello ya hae e neng e na le dihlooho tse 1556 tseo mmuso o ileng wa di reka ka 1927 ka tjhelete e

ka bang £800 e ile ya theha motheo wa laeborari ya Lekgotla la Boipiletso le neng e sa tswa thehwa ka nako eo; mme ho fihlela kajeno, pokello ena e ntse e bolokilwe e le karolo e ikemetseng. Setshwantsho sa hae sa sefuba, se entsweng hape ke E Grace Wheatley, se fumaneha hammoho le pokello ena.

Ditshwantsho tse ding tse nne tsa dihlooho tsa ditho tsa mehleng tsa lekgotla di eme monyako wa laeborari. Leopold Greenberg (1885-1964) (ya betlilweng ke Jack Penn) e ne e le Moahlodi wa Lekgotla la Boipiletso ho tloha ka 1943 ho isa ho 1955. O ne a tsebahala ka bohlale ba hae bo bohale, bokgoni ba hae ba ho hlalosa dintho ka ho hlaka, hammoho le metlae ya hae e bohlale empa e le bohale. Ba bang ba neng ba phela nakong e tshwanang le ya hae ke Oliver Deneys Schreiner (1890-1980) (ea betlilweng ke Naomi Jacobson) le F P (Toon) van den Heever (1894-1956) (ea betlilweng ke Laura Rautenbach). Schreiner e ne e le moahlodi wa Lekgotla la Boipiletso ho tloha ka 1945 ho isa ho 1960. O ne a hlomphuwa haholo jwaloka moahlodi, mme haeba e ne e se ka lebaka la maemo a dipolotiki a neng a le teng ka nako eo, a ka be a ile a ba Moahlodi e Moholo. Van den Heever, monna ya neng a na le bokgoni ba ho etsa dintho tse fapaneng, o boetse o tsebahala e le seroki sa puo ya Seafrikaans. Qetellong, ho boetse ho na le setshwantsho sa hlooho ya Moahlodi e Moholo L C Steyn (1903-1976) (ya betlilweng ke Daniella Geldenhuys). O ile a kgethwa e le moahlodi wa Lekgotla la Boipiletso ka 1955, mme a kgethwa e le Moahlodi e Moholo ka 1959 boemo boo a ileng a sebeletsa ho bona ho fihlela a tlohela mosebetsi pele ho nako e behilweng, ka 1971.

Karolong e nngwe ya Laeborari, ho na le setshwantsho sa hlooho le mahetla sa Tielman Roos (1879-1935) (se betlilweng ke Joseph Coplans), se fuweng ke lelapa la hae. Holong e ka ntle ho laeborari ho na le setshwantsho sa Moahlodi e Moholo Mahomed, le sona se fanwe ke ba lelapa la hae.

Baahlodi ba Baholo ba mehleng ba Lekgotla la Boipiletso

1910 - 1914 : Lord de Villiers of Wynberg (O hlokahetse a ntse a sebetsa 2 Loetse 1914.)
1914 - 1927 : Sir James Rose Innes (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 1910.)
1927 - 1929 : Sir William H Solomon (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 1910.)
1929 - 1932 : Jacob A J de Villiers (Moahlodi wa boipiletso wa tlatsetso ho tloha 1910 and Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 1920. (O hlokahetse a ntse a sebetsa 16 Loetse 1932.)
1932 - 1936 : Sir J W Wessels (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 1923. O hlokahetse a ntse a sebetsa mafelong a 1936.)
1936 - 1938 : J S Curlewis (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 1927.)
1938 - 1939 : J Stratford (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 1927.)
1939 - 1943 : N J de Wet (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 1937)
1943 - 1950 : E F Watermeyer (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 1938)

1950 - 1957 : A van der Sandt Centlivres (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 1939)
1957 - 1959 : H A Fagan (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 1950.)
1959 - 1971 : L C Steyn (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 1955.)
1971 - 1974 : N Ogilvie Thompson (oahlodi wa Boipiletso ho tloha 1958.)
1974 - 1982 : F L H Rumpff (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 1961.)
1982 - 1989 : P J Rabie (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 1970.)
1989 - 1996 : M M Corbett (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 1974.)
1997 - 2000 : I Mahomed (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 1996. O hlokahetse a ntse a sebetsa 17th June 2000)
2000 - 2001 : H J O Van Heerden (Moahlodi ya Moholo wa Nakwana) (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 1982.)
2001 : J J F Hefer (Moahlodi ya Moholo wa Nakwana) (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 1984.)

Bapresidente ba Lekgotla le Phahameng la Boipiletso

2002 - 2003 : J J F Hefer (Mopresidente wa Nakwana)
2003 - 2008 : C T Howie (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 1993)
2008 - 2016 : L Mpati (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 2000)
2016 - 2022: M M L Maya (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 2005. A tshwara nakwana ho tloha ka 2016 ho fihla 2017; A kgethwa jwalo ka Motlatsi wa Moahlodi e Moholo 2022)
2023 ho fihla ha jwale: M B Molemela (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 2018)

Batlatsa Mopresidente ba Lekgotla le Phahameng la Boipiletso

2003 - 2008 : L Mpati (kamora moo ya eba Mopresidente wa Lekgotla)
2008 - 2011 : L T C Harms (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 1993)
2012 - 2014 : K K Mthiyane (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 2001)
2015 : M S Navsa (tshwere nakwana)
2015 - 2017 : M M L Maya (kamora moo ya eba Mopresidente wa Lekgotla)
2017 - 2018 : J B Z Shongwe (tshwere nakwana)
2019 - 2024 : X M Petse (Mopresidente wa Nakwana 2022)
2024 - ho fihla ha jwale : D H Zondi (Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 2014)

Baahlodi ba Boipiletso ho tloha 1910

1910 - 1922: C G Maasdorp (Moahlodi wa Boipiletso wa Tlatsetso ho tloha 1910 le moahlodi wa Boipiletso ho tloha 1915)
1914 - 1923 : Sir Henry H Juta (Moahlodi wa Boipiletso wa Tlatsetso ho tloha 1910 le Moahlodi wa Boipiletso ho tloha 1920.)

1922 - 1927 : Sir John G Kotzé
1929 - 1932 : T J de V Roos
1932 - 1937 : F W Beyers
1933 - 1939 : Sir Etienne de Villiers
1938 - 1949 : B A Tindall
1939 - 1944 : R Feetham
1943 - 1955 : L Greenberg
1945 - 1961 : O D Schreiner
1948 - 1956 : F P ('Toon') van den Heever
1949 - 1963 : O H Hoexter
1955 - 1960 : E N de Beer
1955 - 1957 : F G Reynolds
1955 - 1957 : H de Villiers
1955 - 1957 : C P Brink
1955 - 1956 : C G Hall
1956 - 1968 : D O K Beyers
1958 - 1976 : P J van Blerk
1958 - 1959 : A B Beyers (O ile a kgethwa ho ba Presidente ya Baahlodi ya Kapa, 1958)
1959 - 1960 : A C Malan
1959 - 1961 : W H Ramsbottom (O hlokahetse a ntse a sebetsa)
1961 - 1965 : D H Botha (O hlokahetse a ntse a sebetsa)
1961 - 1963 : L J de V van Winsen (O kgutletse Kapa)
1961 - 1967 : J T van Wyk (O kgethilwe jwalo ka moahlodi wa tlatsetso wa Afrika Borwa Lekgotleng la Lefatshe ho fihla ka 1966. Mme a kgutlela Kapa ya eba Presidente ya Baahlodi ka 1973)
1961 - 1977 : G N Holmes
1962 - 1967 : A Faure-Williamson (O hlokahetse a ntse a sebetsa)
1963 - 1984 : P J Wessels
1965 - 1973 : H J Potgieter (O hlokahetse a ntse a sebetsa)
1968 - 1988 : E L Jansen
1969 - 1981 : W G Trollip
1971 - 1984 : G V R Muller
1974 - 1978 : S Hofmeyr
1975 - 1976 : O Galgut
1976 - 1977 : J N C de Villiers
1976 - 1985 : G P C Kotzé
1976 - 1985 : S Miller
1977 - 1982 : M A Diemont
1977 - 1995 : C P Joubert
1978 - 1986 : J J Trengove
1980 - 1985 : P M Cillié
1980 - 1988 : G Viljoen
1982 - 1994 : G G Hoexter

1982 - 1996 : A S Botha
1983 - 1985 : H C Nicholas
1985 - 1986 : W G Boshoff
1985 - 1988 : H R Jacobs
1985 - 1998 : E M Grosskopf
1985 - 2002 : J W Smalberger
1986 - 1997 : H H Nestadt
1986 - 2003 : W Vivier
1988 - 1990 : M T Steyn
1988 - 1996 : M E Kumleben
1988 - 1994 : J P G Eksteen
1988 - 1993: A J Milne (O hlokahetse a ntse a sebetsa)
1988 - 2001 : F H Grosskopf
1990 - 1991: G Friedman (O ile a kgethwa ho ba Presidente ya Baahlodi ya Kapa, 1991)
1990 - 1994: R J Goldstone (O kgethilwe ho ya Lekgotleng la Molaotheo., 1994)
1990 - 2002 : P M Nienaber
1991 - 1996 : L van den Heever
1993 - 2008 : C T Howie
1993 - 1994: J C Kriegler (O kgethilwe ho ya Lekgotleng la Molaotheo., 1994)
1995 - 2004 : R M Marais
1995 - 2003 : P J J Olivier
1995 - 2004 : W P Schutz (O hlokahetse a ntse a sebetsa)
1995 - 2008 : D G Scott
1996 - 2007 : R H Zulman
1996 - 2000 : C Plewman
1997 - 2010 : P E Streicher
2000 - 2009 : I G Farlam
2000 - 2008 : E Cameron (O kgethilwe ho ya Lekgotleng la Molaotheo., 2008)
2000 - 2022 : M S Navsa
2002 - 2015 : F D J Brand
2002 - 2013 : R W Nugent
2002 - 2007 : J H Conradie
2003 - 2012 : T D Cloete
2003 - 2019 : C H Lewis
2003 - 2012 : J A Heher
2004 - 2013 : B J van Heerden
2004 - 2025 : V M Ponnan
2005 - 2009 : C N Jafta (O kgethilwe ho ya Lekgotleng la Molaotheo, 2009)
2005 - 2010 : D Mlambo (O ile a kgethwa ho ba Presidente ya Baahlodi ya Gauteng, 2010)
2007 - 2008 : P C Combrinck
2007 - 2021 : A Cachalia
2009 - 2014: S Snyders (O hlokahetse a ntse a sebetsa)

2009 - 2016: N Z Mhlantla (O kgethilwe ho ya Lekgotleng la Molaotheo., 2016)
2009 - 2013 : F R Malan
2009 - 2018 : L O Bosielo (O hlokahetse a ntse a sebetsa)
2009 - 2018 : J B Z Shongwe
2009 - 2020 : L E Leach
2009 - 2019 : Z L Tshiqi (O kgethilwe ho ya Lekgotleng la Molaotheo., 2019)
2010 - 2017: L V Theron (O kgethilwe ho ya Lekgotleng la Molaotheo., 2017)
2010 - 2019 : S A Majiedt (O kgethilwe ho ya Lekgotleng la Molaotheo., 2019)
2010 - 2019: L W Seriti
2011 - 2021: M J D Wallis
2012 - 2024 : X M Petse (Motlatsa Mopresidente 2019)
2013 - 2018 : N P Willis
2013 - 2023: H K Saldulker
2014 - 2020: K G B Swain
2014 - 2022: B H Mbha
2014 - ho fihla ha jwale: D H Zondi (Motlatsa Mopresidente 2024)
2015 - 2026: N Dambuza
2015 - 2021: R Mathopo (O kgethilwe ho ya Lekgotleng la Molaotheo., 2021)
2016 - 2023: C H G van der Merwe
2016 - ho fihla ha jwale: B C Mocumie
2018 - ho fihla ha jwale: T M Makgoka
2018 - ho fihla ha jwale: M B Molemela
2018 - ho fihla ha jwale: A Schippers
2019 - 2026: F E Mokgohloa (O hlokahetse a ntse a sebetsa)
2019 - 2022: C M Plasket
2019 - 2022: D V Dlodlo
2019 - ho fihla ha jwale: C H Nicholls
2019 - ho fihla ha jwale: Y T Mbatha
2021 - 2024: T R Gorven
2021 - 2024: Z Carelse (O ile a kgethwa ho ya Lekgotleng la ditaba tsa Mobu 2024)
2021 - 2026: S P B Mothle
2021 - ho fihla ha jwale: W Hughes
2021 - 2024: N P Mabindla-Boqwana (O ile a kgethwa ho ya Lekgotleng le Phahameng la WC, 2024)
2022 - ho fihla ha jwale: P A Meyer
2022 - ho fihla ha jwale: M K Matojane
2022 - 2026: S E Weiner
2022 - ho fihla ha jwale: G Goosen
2022 - ho fihla ha jwale: D E Molefe
2023 - ho fihla ha jwale: M A Kgoele
2023 - ho fihla ha jwale: F Kathree-Setiloane
2024 - ho fihla ha jwale: J E Smith
2024 - ho fihla ha jwale: R M Keightley
2024 - ho fihla ha jwale: D N Unterhalter

2024 - ho fihla ha jwale: P A Koen
2024 - ho fihla ha jwale: E Baartman
2024 - ho fihla ha jwale: P Coppin
2026 - ho fihla ha jwale: T V Norman
2026 - ho fihla ha jwale: B Vally
2026 - ho fihla ha jwale: L Windell

_____
Leqephe le ntlafaditswe ka: 26 Phato 2026

MOKGWATSHEBETSO PELE HO LEKGOTLA

Lekgotla le etsa qeto ka dinyewe ho latela rekoto ya dinyewe tse ka pela lekgotla le ka tlase le ka mora ho nahana ka mabaka a ngotsweng le a molomo a hlahisitsweng. Dipaki ha di hlahe ka pela lekgotla, mme mahlakore ha a hloke ho ba teng nakong ya ho utlwa boipiletso. Kahlolo e ngotsweng ka tlwaelo e ntshwa nakwana ka mora ngangisano.

Lekgotla le mamela boipiletso mabapi le nnete mme kaha ha ho na dinyewe tsa lekgotla la baahlodi, le na le boikgethelo bo boholo ba ho etsa diphetho tsa lona tsa nnete. Ka lebaka la matla ana a bolaodi, baahlodi ba tlameha ho bala rekoto ya dinyewe tse felletseng makgotleng a ka tlase. Ka tlwaelo, moahlodi e mong le e mong o abelwa dinyewe tse nang le maqephe a ka bang 30 000 a bopaki le dipontsho ka selemo. Ho phaella moo, moahlodi e mong le e mong o abelwa dikopo tsa tumello ya ho ipiletsa.